אָסוּר לְרַחוֹץ מִקְצָת גּוּפוֹ, מדרבנן. ואף לדעת הסוברים שכל חמשת העינויים אסורים מדאורייתא [ראה ביאורנו לעיל (עג, ב בהקדמה לפרק)], ברחיצה וסיכה של מקצת גופו אין איסור אלא מדרבנן (תוס' ישנים שם). ויש שכתב, שלדעת הסוברים שהאיסור בחמשת העינויים הוא מדאורייתא, גם במקצת גופו האיסור הוא מדאורייתא (מרומי שדה, וראה להלן בסמוך).

וְאִם הָיָה מְלוּכְלָךְ בְּטִיט וּבְצוֹאָה רוֹחֵץ כְּדַרְכּוֹ, שרחיצה שאינה של תענוג, אין עליה שם רחיצה כלל (תוס' ישנים ד"ה משום), שלא אסרה תורה אלא במתכוין להנאתו, שהרי הציווי נאמר בלשון עינוי (רבנו מנוח שביתת עשור ג, ב). ויש שפירשו, שכיון שאין ברחיצה אלא איסור דרבנן [ראה לעיל בסמוך], לא גזרו אלא כשרוחץ לתענוג (ר"ת בתוס' לעיל ע"א, תוס' ישנים ד"ה משום, ולעיל עג, ב). ויש שכתב, שאף אם חמשת העינויים אסורים מדאורייתא [ראה לעיל בסמוך], כיון שאינם מפורשים בפסוק אלא נלמדים מדרשה, איסורם קל יותר ומסרם הכתוב לחכמים להתיר לפי ראות עיניהם, והם הקילו כשאינה לתענוג (ר"ן א, א מדפי הרי"ף, ראה ביאורנו לעיל שם ד"ה והחיה). ויש שכתב, שאסרו גם רחיצה שאינה של תענוג, כגון מחמת זוהמא, ולא התירו אלא רחיצה שהיא להסרת לכלוך (ב"ח או"ח תריג, א).

■ להלכה, אסור לרחוץ ביום הכיפורים אפילו אצבע אחת, ומותר לרחוץ כדי להסיר לכלוך (שו"ע או"ח תריג, א). וגם אם מזיע הרבה מותר לו לרחוץ, לפי שאינה רחיצה של תענוג, אך נכון להחמיר [כהב"ח] (משנ"ב שם, ב).

וְאִם הָיָה חוֹלֶה, אפילו אין בו סכנה (רא"ש ח, ג, רמב"ם שביתת עשור ג, ט). ומותר לו גם לרחוץ כדרכו (רמב"ם שם, ב), והיתר הרחיצה הוא רק כשהרחיצה אינה לתענוג, אלא לבריאות הגוף או כדי לרחוץ איזה טינוף (ערוך השולחן או"ח תריג, ט).

אוֹ שֶׁהָיוּ לוֹ חֲטָטִין בְּרֹאשׁוֹ סָךְ כְּדַרְכּוֹ, שגם בסיכה לא אסרו אלא לשם תענוג [ראה לעיל בסמוך] (תוס' לעיל ע"א ד"ה דתנן, וד"ה מנין). ויש שכתבו, שסיכה חמורה מרחיצה, ואסורה גם כשאינה לשם תענוג אלא כדי להעביר את הזוהמא [משום שאין דרך סתם בני אדם להעביר את הזוהמא על ידי סיכה, ולא ניכר שעושה כן שלא לתענוג (רבינו מנוח שביתת עשור ג, ט), או שכיון שהיה יכול להעביר את הזוהמא על ידי רחיצה, נחשבת כסיכה של תענוג (תוספת יום הכיפורים), או שכיון שסיכה כשתיה, לפיכך היא אסורה אף שאינה של תענוג, כמו ששתיה אסורה גם כשאינה לתענוג (שער המלך שם א, ג)], ולא הותרה אלא סיכה לצורך רפואה, כגון לחולה או לבעל חטטין (רבנו חננאל להלן עח, א, בשם הירושלמי, רמב"ם שם ג, ט, וריטב"א לעיל עג, ב).

■ להלכה, אסור לסוך ביום הכיפורים אפילו מקצת גופו, ואפילו אינה אלא להעביר הזוהמא [כהר"ח והרמב"ם], אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטין בראשו, מותר (שו"ע או"ח תריד, א), במקום שגם בריאים נוהגים לסוך בחול (משנ"ב שם, ב).

אָמְרוּ עָלָיו עַל שַׁמַּאי הַזָּקֵן שֶׁלֹּא רָצָה לְהַאֲכִיל בְּיָדוֹ אֲחַת - שלא היה נוטל אפילו ידו אחת כדי לתת פת לבנו הקטן ביום הכפורים (רש"י), ולכן היה נמנע מלהאכילו בעצמו, אלא האכילו על ידי אחרים [שנטלו ידיהם] (רש"י חולין קז, ב, כביאור השיח יצחק). ויש שכתב, שלא רצה לרחוץ אפילו ידו אחת כדי להאכילו בה, אלא היה מאכילו מבלי לרחוץ את ידיו (רבינו אליקים).

וטעמו של שמאי, שסבר שרחיצה אסורה אפילו לצורך האכלת התינוק, ו'גזרו עליו' ליטול את שתי ידיו כדי לחזק את ההיתר (ריטב"א, ע"פ דברי ירמיהו שביתת עשור ג, ב). ויש שביארו, ששמאי חשש שמא יגע בטעות בפת בידו השניה (ר"י מלוניל, ריטב"א בשם יש שפירשו), ו'גזרו עליו' פירושו שגזרו בשבילו והתירו לו ליטול את שתי ידיו, על סמך דעתו שחשש לנגיעה ביד השניה (המכתם).

מִשּׁוּם שֶׁיִּבְתָּא - רוח רעה השורה על הלחם הנלקח בידים שלא נטלן שחרית (רש"י). ולפי זה, אם נטל ידיו שחרית, אינו צריך נטילה כשבא להאכיל (ריטב"א). כמו כן, מי שאינו מאכיל את הקטן, אסור לו ליטול את ידיו. וברייתא זו חולקת על דברי הברייתא בשבת (קח, ב - קט, א) שרוח רעה זו מזיקה לכל אדם הנוגע בפתחי הנקבים שבגוף, ואינה מסתלקת אלא לאחר שנוטל שלש פעמים (תוספת יום הכיפורים, בביאור דעת רש"י).

ויש שפירשו, שגם ללא נתינת פת לקטן מותר ליטול ידיו שחרית ביום הכיפורים שלש פעמים, כיון שהיא כרחיצה להסרת טינוף, שהרי אינו רשאי לנגוע בנקביו לפני נטילה, וגם יש להתיר משום הסכנה שבדבר, ו'שיבתא' היא רוח רעה אחרת, השורה על הקטן וחונקתו כשמאכילו פת בלא נטילה [אף אם נטל בשחרית], ובזמננו אין נזהרים בכך, לפי שאין רוח רעה זו מצויה בינינו (תוס' ותוס' ישנים בשם ר"ת ורבינו שמואל וריב"א).

■ להלכה, נוטל אדם ידיו ביום הכיפורים בשחרית שלש פעמים [כדעת ר"ת], עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר רוח רעה מעל הידים (שו"ע ורמ"א או"ח תריג, ב, ומשנ"ב שם, ג).

עוֹבֵר עַד צַוָּארוֹ בְּמַיִם וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ משום איסור רחיצה (רש"י), לפי שאינה רחיצה של תענוג, שאינו מתכוין ליהנות. ומכל מקום לא התירו בזה אלא לצורך מצוה, או משום הפסד ממון [כמבואר בגמ' להלן], וגם אז אינו מותר אלא כשעובר במים כשהוא לבוש [ראה ביאורנו להלן (ד"ה ובלבד)], שאז ניכר לכל שאינו מתכוין ליהנות (מאירי וריטב"א).

חָרֵב אֵצֶל תַּלְמִיד מַאי, כשהרב הולך ללמדו תורה. וכגון שהתלמיד חולה ואינו יכול ללכת לרבו (רבינו אליקים), שכשיכול ללכת לרבו, בודאי לא התירו לרבו ללכת אליו, והספק הוא שמא גם כשאינו יכול ללכת לא התירו, דלא פלוג רבנן (ראה לבוש או"ח תריג, ז ואליה רבה שם, ט). ויש שכתב, שאם התלמיד אינו יכול ללכת לרבו, בודאי מותר לרבו לעבור במים כדי ללמדו תורה, שהרי מצוה גדולה היא ללמד תורה, והספק הוא רק כשהתלמיד יכול ללכת לרב, שאז יש לומר שלא התירו לרב, מאחר והתלמיד יכול לבוא אליו (ט"ז או"ח תריג, ו). וכיון שלא נפשט הספק, אסור (רי"ף א, ב). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תריג, ז). ותלמיד שצריך לו רבו מצד חריפותו, או מצד שיש לו שמועות מגדולים אחרים, נחלקו האחרונים אם מותר לרבו לעבור אליו. ואם הרב מסתפק באיזה דבר והולך לשאול את תלמידו שיודע בזה, מסתבר שמותר, שלא גרע מלעבור במים לשאר דבר מצוה (משנ"ב שא, יא).

כְּדֵי שֶׁלֹּא תְּהֵא מַכְשֶׁלֶת לֶעָתִיד לָבֹא, אבל לשומרי פירות לא התירו לחזור, שאין זו מצוה, ולא איכפת לנו אם ימנעו ולא יבואו (מאירי, טור או"ח תריג וב"י שם). ויש סוברים, שגם לשומרי פירות התירו לחזור (ב"ח שם, בדעת הרמב"ם שביתת עשור ג, ו, והר"ן א, ב מדפי הרי"ף). ■ להלכה, לדבר מצוה התירו לעבור במים בהליכה ובחזרה, ולשומרי פירות התירו הליכה אבל לא בחזרה (שו"ע שם, ה, ו-ח).

■ המשך במילואים עמ' 118